

BERICHTEN VAN DE NEDERLANDSE VERENIGING
VOOR LANDAANWINNING

HET UITGIFTEBELEID VOOR DE ZUIDELIJKE IJSELMEERPOLDERS

door

Professor Dr. E. W. HOFSTEE
Hoogleraar te Wageningen

No 9

1965

UITGEVERIJ CERES - MEPPEL

HOOFDSTUK I

De verhouding overheid - onderzoeker

Uitgiftebeleid is beleid. Dit lijkt misschien een ietwat flauwe opmerking, maar ik hoop, dat u in de loop van mijn betoog tot de conclusie zult komen, dat het dit niet is. Sprekende over de uitgifte van landbouwgronden in de zuidelijke polders van het IJsselmeer, raakt men de kern van het moeilijke vraagstuk van het bepalen van sociaal en economisch beleid in onze tijd.

Bovendien lijkt het me wenselijk bij de aanvang van mijn betoog het beleidskarakter van de uitgifte nog eens te onderstrepen, om te voorkomen, dat bij u of anderen misverstand ontstaat omtrent de bedoeling van hetgeen ik in het volgende zal zeggen.

Ik weet niet nauwkeurig welke de overwegingen van uw Bestuur zijn geweest, toen het mij voor het houden van deze inleiding uitnodigde. Ik neem echter aan, dat het zich er van bewust is geweest, dat het iemand uitnodigde, die zich de beoefening van de wetenschap, i.c. de sociale wetenschap, tot taak heeft gesteld. Ik had daarom met enig recht kunnen zeggen, toen de uitnodiging mij bereikte: „Mijne Heren, u bent aan het verkeerde adres.” Het bepalen, het voeren van beleid, betekent immers het verichten van keuzehandelingen. Het betekent het kiezen uit verschillende mogelijkheden, die zich op een bepaald ogenblik voor de overheid of andere beleidsorganen voordoen, met betrekking tot een positief of negatief ingrijpen in bepaalde aangelegenheden. Een dergelijk kiezen berust in wezen steeds op waardeoordelen, op oordelen van zedelijke aard over juist en onjuist, over goed en slecht. Deze oordelen vloeien voort uit bronnen van inzicht, die van een andere aard zijn dan die waaruit de wetenschap put. De wetenschap als zodanig staat hier dan ook buiten. De wetenschappelijke onderzoeker kan zich bij de *keuze* van zijn onderwerp ongetwijfeld mede door zijn persoonlijke levensovertuiging laten leiden, maar in het onderzoek zelf en in de conclusies spelen waardeoordelen geen rol; zij dienen dit althans niet te doen. Men mag spreken van een geëngageerde wetenschap, zoals sommigen doen, of van wat men ook wil, men doet hiermee niets af aan het feit, dat het wetenschappelijk onderzoek eindigt, waar het waardeoordeel begint.

Het in het voorgaande betoogde, zal voor velen uwer bepaald niet nieuw zijn. Zij kennen vermoedelijk ook wel het normale

vervolg op dit verhaal. Dit luidt, dat weliswaar de beleidsbeslissing een waardeoordeel inhoudt en dat deze dus, als zodanig, niet op grond van wetenschappelijk onderzoek kan worden gegeven, maar dat de beleidsman, om verantwoord te kunnen beslissen, zo goed mogelijk moet zijn ingelicht. Hij moet zo goed mogelijk weten, hoe de situatie met betrekking tot het probleem in kwestie is, in welke omstandigheden die situatie haar oorsprong vindt, welke resultaten bepaalde maatregelen zullen hebben en ook welke nevengevolgen van deze maatregelen eventueel zullen optreden. Deze kennis en dit inzicht zouden hem door de wetenschap moeten worden verschaft. De onderzoeker zal hem, waar nodig en mogelijk, verschillende alternatieven voor handelend optreden moeten voorleggen. Uit die alternatieven zou de beleidsman dan zijn keuze moeten doen.

Zo lijkt het cirkeltje mooi rond en in tijden van een betrekkelijk langzame maatschappelijke ontwikkeling en min of meer stabiele opvattingen over goed en verkeerd in onze samenleving, is het misschien ook wel zo ongeveer rond. Niet echter in onze tijd. Om in cirkels te blijven spreken, thans roept de verhouding overheid - onderzoeker eerder het beeld op van een vicieuze cirkel. De overheid stelt een vraag, de onderzoeker onderzoekt, de overheid beslist. Jawel, maar wat vraagt de overheid? Zijn de vragen die ze stelt wel adequaat? Vloeien ze bv. niet onbewust voort uit een als vanzelfsprekend aanvaard van een beeld van de maatschappelijke situatie en gedachten over de maatschappelijke ontwikkeling, die thans geenszins meer vanzelfsprekend zijn? Doet de overheid niet al voor ze een vraag stelt — al weer vaak onbewust — een keuze op grond van bepaalde waardeoordelen? De overheid vraagt bv. een sociaal-wetenschappelijke studie in verband met het uitgifteplan voor de zuidelijke polders voor het IJsselmeer. De vraag impliceert echter al, dat men er van uit gaat, dat er een uitgifteplan zal zijn. Ik hoop echter straks voor u nog uiteen te zetten, dat het twijfelachtig is, of onder de huidige omstandigheden een uitgifteplan, zoals we dat voor de vorige polders hebben gekend, nog wel de juiste keuze is.

Nog een voorbeeld. Men vraagt een onderzoek voor een stedenbouwkundig plan voor Lelystad. Men gaat er echter daarbij als vanzelfsprekend vanuit, dat Lelystad één gesloten stadslichaam zal zijn, terwijl het sterk de vraag is, of deze stad dan ooit aan de verwachtingen zal voldoen, die men er van heeft. En zo de onderzoeker er al vrede mee zou hebben, dat hij zich met de vorm van het stadslichaam niet kan bezighouden, wat moet hij dan onderzoeken? Twintig, dertig jaar geleden scheen zoiets betrekkelijk

eenvoudig. Men keek eens naar het oude land en veronderstelde naar analogie hoe groot een stad als bv. Emmeloord wel zou gaan worden. Dan ploos men nijver na, met behulp van beroeps- en bedrijfstelling, welke beroepen en bedrijven men in een dergelijk stadje wel zo ongeveer zou mogen verwachten. Aard en aantal van de veronderstelde bedrijven leverden, uitgaande van bepaalde normen — ook weer aan het oude land ontleend — de oppervlakte van het industrieterrein en de lengte van de winkelstraten. De beroepsbevolking leverde, met enkele aanvullende gegevens, het aantal gezinnen, dus het aantal woningen. De gezinnen kregen een verondersteld aantal kindertjes en zo wist men ook het aantal scholen. De rest deed de stedenbouwkundige ontwerper wel, die trouwens vaak meende, dat hij het ook wel zonder die cijfertjes kon doen.

Een dergelijk bedrijf — hoewel het nog door velen naarstiglijk wordt bedreven — heeft in feite zijn zin grotendeels verloren en het kan een onderzoeker met enig inzicht en verantwoordelijkheidsgevoel nauwelijks meer bevredigen. Wat geven hem die cijfers in een tijd van een onderwijs-explosie, van automatisering, van een uiterst snel veranderende positie van de verschillende maatschappelijke groepen, van bliksemsnel veranderende koopgewoonten? Maar wat moet hij dan wel onderzoeken? Moet hij bv. nagaan hoe men woonwijken kan bouwen, waar arbeiders en niet-arbeiders zo dicht bij elkaar wonen, dat ze de gelegenheid hebben om regelmatig met elkaar in aanraking te komen, zonder dat ze nu bepaald gedwongen zijn dagelijks met elkaar in contact te treden, als ze dit beslist niet willen? Het zou een heel juiste vraagstelling zijn, nu de historisch gegroeide scheiding tussen arbeiders en niet-arbeiders, gezien de ontwikkeling van de sociaal-economische positie van de arbeiders, onhoudbaar is geworden. Een geleidelijke aanpassing ook stedenbouwkundig, aan een nieuwe situatie ligt hier wel voor de hand. Om moet hij, nu het aantal middenstandsgezinsbedrijven in een zeer snel tempo afneemt, gaan uitrekenen, hoeveel zelfstandige middenstandsbedrijven er in de stad of stadswijk, waarop zijn onderzoek betrekking heeft, in de toekomst bij een uiterst ver gaande concentratie van de distributie nog zouden overblijven? Zou hij bij zijn verdere berekeningen dan maar moeten uitgaan van supermarkts en dergelijke grote distributie-eenheden? Zo laten zich eindeloos veel vragen bedenken, die bij een onderzoeker moeten opkomen, wanneer hij zich realiseert, wat in de jongste tijd in onze maatschappij allemaal in beweging is gekomen en met welke snelheid deze beweging zich voortplant. Vragen, die allemaal relevant zijn, wan-

neer het er om gaat werkelijk te weten, hoe men bv. Lelystad, of welke stad of stadswijk dan ook, zou moeten bouwen.

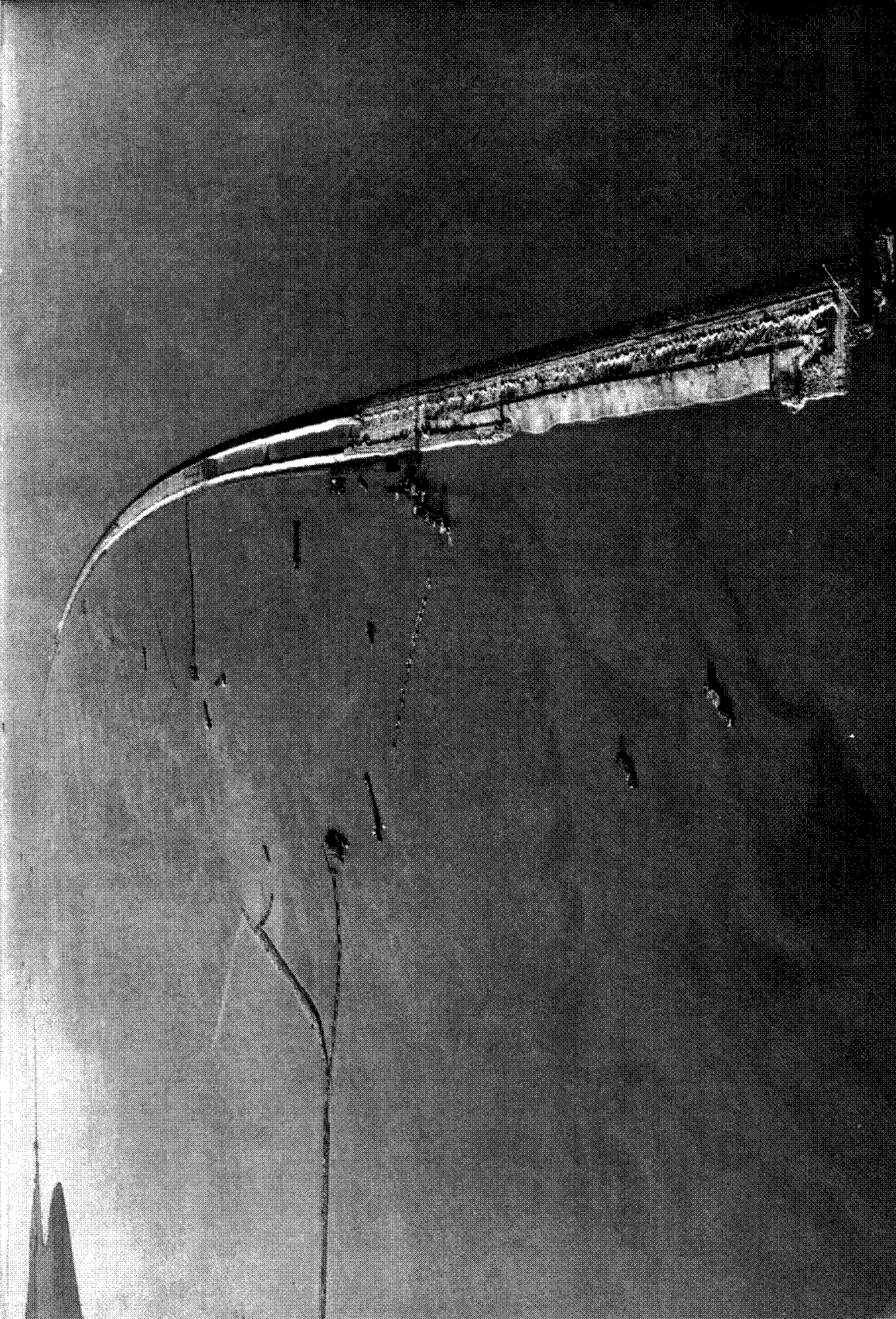
Maar wat moet hij met al deze vragen? Het zijn in wezen vragen, die in betekenis ver uit gaan boven de planning van Lelystad en andere regionale vraagstukken. Het gaat hier om landelijke vraagstukken, ja veelal om vraagstukken, die de hele westerse wereld raken. Hoe zal de onderzoeker voor Lelystad die allemaal op zijn eentje oplossen? Bovendien, mag hij dat? Gaat hij niet buiten zijn boekje? Hij heeft de opdracht van de overheid — laat ons maar bij het voorbeeld blijven — voor een onderzoek betreffende Lelystad. Zoals gezegd, als de overheid een onderzoek vraagt, dan gebeurt dit meestal vanuit een bepaalde onbewuste kijk op de maatschappelijke situatie en de ontwikkeling die zich daarin voordoet. Die overheid heeft er misschien helemaal niet aan gedacht om het vraagstuk van de ondergang van een groot deel van de kleine middenstand, of dat van het verdwijnen van de scheidsmuur tussen arbeiders en niet-arbeiders in onze samenleving, aan de orde te stellen. Zeker zal ze er dan niet voor voelen een beslissing te nemen met betrekking tot de planologische problemen die daaruit voortvloeien. Een aanvaarden van dit geleidelijk verdwijnen van de kleine middenstand, of van het wegvallen van de maatschappelijke grens tussen arbeiders en niet-arbeiders in het bedrijf en daarbuiten, past misschien wel in het geheel niet in het maatschappijbeeld van de overheid, zoals deze op een zeker ogenblik door bepaalde figuren wordt gerepresenteerd. Dat deze vraagstukken aan de orde worden gesteld in een rapport, dat met haar geld en in haar opdracht wordt geschreven, vindt die overheid dan vermoedelijk alleen maar hinderlijk en aanleiding gevend tot verwarring.

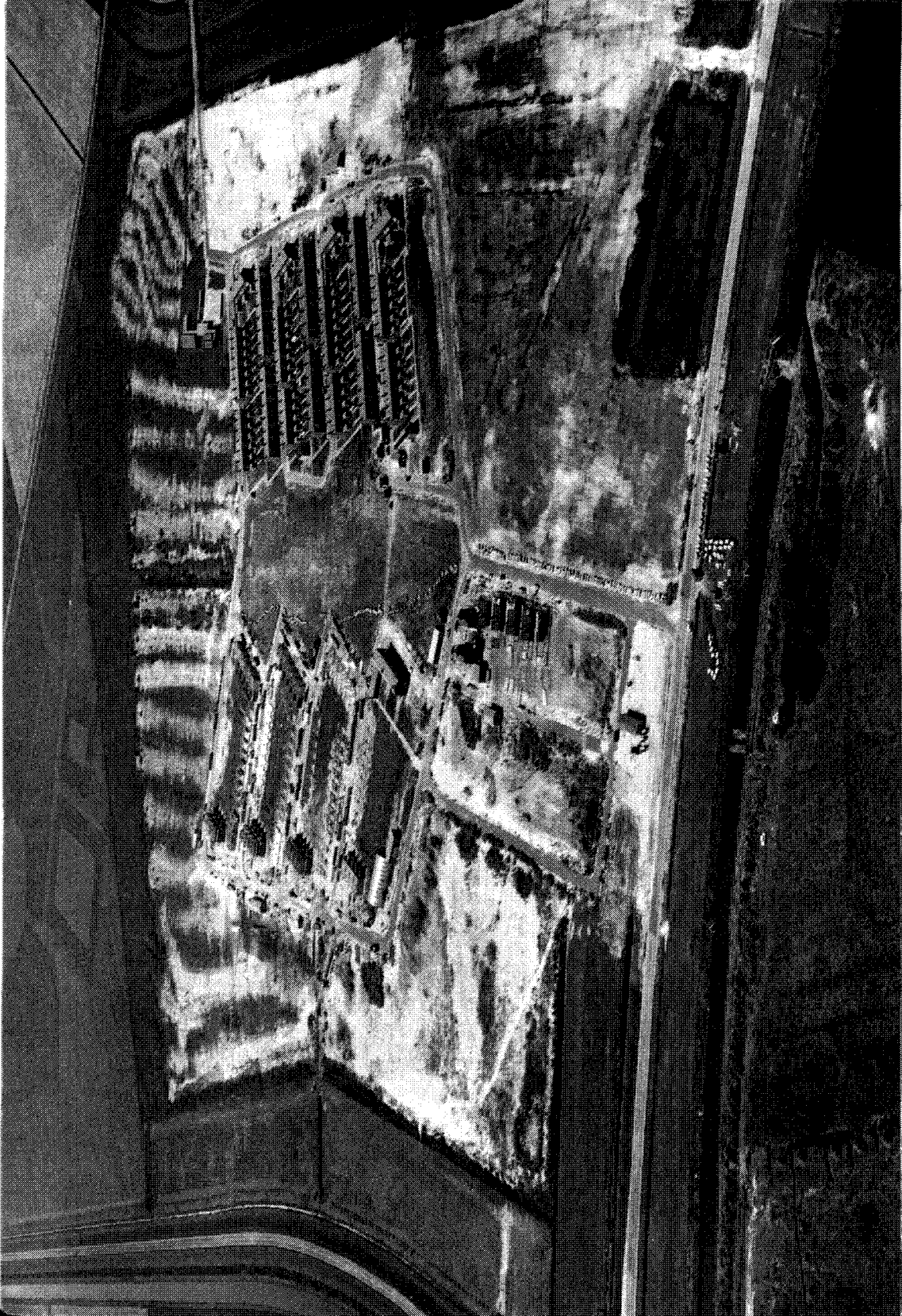
Het in dit verband door de wetenschapsbeoefenaars dikwijls gebruikte argument, dat een beter inzicht in de werkelijkheid steeds als een voordeel moet worden beschouwd, dat ook het onderzoek in opdracht, wil het op de duur werkelijk vruchtbaar zijn, vrij moet zijn en dat de onderzoeker dus moet kunnen schrijven wat hij juist acht, gaat niet helemaal op. Zoals we zojuist opmerkten, het wetenschappelijk onderzoek — in casu het sociaal-wetenschappelijk onderzoek — op zichzelf, dient objectief en vrij van waardeoordelen te zijn. Wat het onderzoek in opdracht betreft, als opdrachtgever en onderzoeker het eens zijn over de formulering van het wetenschappelijke probleem — wat heel iets anders is dan het beleidsprobleem — dan dient inderdaad de onderzoeker binnen dat kader vrij te zijn. Naar mijn mening zal in dat geval, in het algemeen, ook het resultaat van zijn onderzoek dienen te

8

Overzicht van het in uitvoering zijnde dijkvak langs het Eemmeer gezien vanuit de richting Huizen; links achter het opsputten van een eiland voor recreatie.

(Foto: B. Hofmeester, Mastboom Vliegbedrijf n.v., 18 nov. 1964)

worden gepubliceerd. Maar wanneer de opdracht van algemene aard is en er geen stilzwijgende overeenstemming bestaat tussen opdrachtgever en onderzoeker met betrekking tot de feitelijke onderwerpen, die in het onderzoek aan de orde zullen komen, dan ligt de zaak anders. Dan maakt in feite de onderzoeker de keuze van de concrete onderwerpen, die hij gaat onderzoeken. Maar, zoals wij reeds terloops opmerkten, in de keuze van zijn onderwerpen is de onderzoeker *niet* vrij van waardeoordelen. Hij kiest wat hij interessant en belangrijk vindt en wanneer hij de vrijheid van keuze heeft, mag en kan men niet van hem verwachten, dat hij anders zou doen. Men dient zich echter wel te realiseren, dat alleen al het aan de orde stellen van een bepaald onderwerp op het gebied van de maatschappijwetenschappen, ongeacht de uitkomsten van dit onderzoek, een sociale daad is, die bepaalde gevolgen heeft voor de samenleving en daardoor ook politieke betekenis krijgt. Een sociaal feit, dat uitdrukkelijk wordt genoemd, systematisch wordt beschreven en duidelijk met andere sociale verschijnselen in verband wordt gebracht, heeft een heel ander effect in de samenleving dan een feit, dat als zodanig nauwelijks onderkend, weliswaar ondergronds een zekere invloed uitoefent, maar in de bewuste overwegingen van het individuele en gezamenlijk handelen nauwelijks een rol speelt. Men denke bv. aan figuren als Keynes en — in mindere mate — in onze tijd Galbraith, die, door bepaalde economische verschijnselen helder in het licht te stellen, een vergaande invloed op het economisch-politieke handelen en denken uitoefenden. Op bescheidener schaal kunnen ook dergelijke invloeden van in ons land ondernomen sociologische studies worden geconstateerd.

Het is daarom niet onbegrijpelijk en niet onredelijk, dat beleidsorganen er bezwaar tegen maken, wanneer zij, na een bepaalde algemene opdracht te hebben uitgegeven, worden geconfronteerd met onderzoekresultaten, waarin geheel onverwachte problemen aan de orde worden gesteld en uitkomsten worden verkregen, die een groter of kleiner deel van de politiek, die ze in hun hoofd hebben, op de kop zetten. Ze zullen dit te minder op prijs stellen, omdat er bij de buitenwacht de neiging zal bestaan hen, omdat zij de opdracht voor het onderzoek hebben verstrekt, voor de resultaten verantwoordelijk te stellen. Deze verantwoordelijkheid kunnen ze niet dragen; daar de onderzoeker zelf de feitelijke onderwerpen die aan de orde worden gesteld heeft gekozen, komt de verantwoordelijkheid daarom op hem te rusten.

Hier ligt dus een potentieel conflict. Nog eens samenvattend komt het hier op neer. In de jongste tijd van uiterst versnelde maat-

schappelijke ontwikkeling, waarin geen sprake meer is van een geleidelijke groei binnen bepaalde, historisch gevormde maatschappelijke kaders, maar waarin, in een snel tempo, deze kaders zelf worden aangetast, bestaat niet meer een zekere stilzwijgende overeenstemming van mening tussen beleidsorgaan en onderzoeker over de aard van de feitelijke onderwerpen, die in onderzoekingen ten behoeve van allerlei vormen van beleid aan de orde dienen te komen. Een onderzoeker met verantwoordelijkheidsgevoel kan niet blijven staan bij het zachtjes doortrekken van ontwikkelingslijnen met betrekking tot een aantal maatschappelijke verschijnselen, die in het verleden de hoekpunten vormden van het maatschappelijk bestel. Wanneer het nieuwe gebieden betreft, kan hij zich niet meer tevreden stellen met het, met enige retouches, kopiëren van hetgeen hij elders vond. Hij moet de nieuwe ontwikkelingen te lijf. Maar juist, omdat de richting, waarin de ontwikkeling van onze samenleving zich beweegt, ons nog zo weinig duidelijk voor ogen staat en het overheidsbeleid nog in hoge mate gebonden is aan de verhoudingen in het nabije verleden, betekent dit een voortdurende kans, dat de onderzoeker een voor het beleid onverwachte beweging gaat maken en het op de tenen gaat staan.

Misschien zult u opmerken, dat u in de praktijk nog niet zo erg veel merkt van een dergelijk conflict. Ik kan dat niet geheel ontkennen. Ten dele komt dit, omdat er veel onderzoekers zijn, die zich nog te weinig bewust zijn van hetgeen er in onze maatschappij plaats vindt en die in het oude straatje blijven doorlopen. In de tweede plaats is het conflict nog niet zo duidelijk acuut, omdat — naar mijn stellige overtuiging — het bewust of onbewust aanvoelen van de situatie aan beide zijden, leidt tot een merkbare verlamming van het onderzoek. Er zijn, dunkt me, verschillende plaatsen aan te wijzen, waar men in de jaren na de oorlog met enthousiasme is begonnen met allerlei vormen van toegepast onderzoek, maar waar dit nu stagneert, enerzijds, omdat bij de betreffende overheidsorganen het gevoel bestaat, dat die onderzoekers maar lastig zijn en ongelukken maken, anderzijds, omdat de onderzoekers het gevoel hebben, dat van hen alleen maar conformistische verhalen verlangd worden en ze daarom maar liever hun heil elders gaan zoeken.

Mijn medewerker, Dr. Constandse, die dit bezwaar wel aanvoelde, heeft nu al weer enige jaren geleden, in arren moede, uitgeroepen, dat de overheid de onderzoeker een „Leitbild” diende te geven, een beeld dus in algemene lijnen, rekening houdende met de spontane ontwikkeling, die zich in de maatschappij voordoet, van

de toekomstige vorm van onze samenleving, zoals zij die wil zien en van de middelen, waarmee zij een groei in deze richting denkt te leiden en te bevorderen. Zou een dergelijk „Leitbild” bestaan, dan zou immers de onderzoeker weer een kader hebben, waarin hij zou kunnen werken. Hij zou niet meer in het ongewisse zweven met betrekking tot hetgeen van hem wordt verlangd en niet meer het gevoel hebben, bij zijn onderzoek gebonden te zijn aan een verleden en een heden, die in vele opzichten niet meer relevant zullen zijn in de tijd, waarin het plan, waarvoor hij onderzoekt, zal worden gerealiseerd.

Op deze vraag van Constandse kan men echter van de overheid en andere beleidsorganen zonder meer geen antwoord verwachten. In de eerste plaats zullen zij, ter vermindering van grotere moeilijkheden in het dagelijks politieke spel dan zij al hebben, zich er liever van onthouden uitspraken te doen met betrekking tot een politiek op lange termijn, gericht op de bevordering en begeleiding van een grondige omvorming van de huidige maatschappij. Belangrijker in dit verband is echter, dat zij dit antwoord niet kunnen geven, omdat voor een dergelijk „Leitbild” de grondslag nog ontbreekt. Een inzicht in hetgeen in de toekomst is te verwachten en in de mogelijkheden, die er zijn om de ontwikkeling te beïnvloeden, kan alleen worden verkregen door studie en onderzoek en dit kan men van beleidsorganen zelf niet verwachten.

Zo lijkt het, dat we inderdaad in een vicieuze cirkel rond draaien. Deze vicieuze cirkel kan m.i. alleen worden doorbroken, wanneer primair niet het onderzoek in opdracht, maar het vrije wetenschappelijke onderzoek op het gebied der maatschappijwetenschappen, zoals dat aan universiteiten en hogescholen en door privé-personen wordt bedreven, zijn volle aandacht gaat richten op het probleem van enorme dynamische krachten, die op het ogenblik in onze samenleving werkzaam zijn en op de gevolgen, die deze zullen hebben voor de ontwikkeling van deze samenleving in de komende tientallen jaren. Dit vrije onderzoek heeft geen verplichtingen t.o.v. de overheid en schept geen verplichtingen voor de overheid. Het kan er echter toe leiden, dat bij die overheid en in het algemeen bij degenen die geïnteresseerd zijn in de publieke zaak, een beter begrip ontstaat voor hetgeen wij in de toekomst mogen verwachten en voor de mogelijkheden, die ons open staan om de ontwikkeling in een bepaalde richting te beïnvloeden. Op grond hiervan en in een zekere dialoog tussen overheid en wetenschap, kan dan geleidelijk een enigszins duidelijk beeld ontstaan van de wijze, waarop de overheid, op lange termijn gezien, de toekomstige maatschappelijke ontwikkeling

tegemoet wil treden. Er zal dan iets van een „Leitbild” groeien, dat het *toegepaste* onderzoek een richting zal aangeven, waarin men het met betrekking tot allerlei concrete, op het directe, praktisch beleid gerichte vraagstukken moet zoeken.

Ik moet erkennen, dat het vrije sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland op het ogenblik te kort schiet met betrekking tot de verantwoordelijke taak, die ik zo juist aanduidde. Er is bij velen een neiging om zich uitsluitend te verdiepen in algemeen theoretische vraagstukken enerzijds en in zeer gedetailleerd onderzoek van kleine groepen anderszijds, maar het onderzoek van de grote samenleving, het zgn. macro-sociologische onderzoek, grovendeels voorbij te gaan. Het lijkt mij nodig, dat de sociologische onderzoekers en trouwens ook de onderzoekers in andere maatschappijwetenschappen, in dit opzicht belangrijk van koers veranderen, willen zij deze uit maatschappelijk oogpunt uiterst belangrijke, maar bovendien wetenschappelijk zeer interessante taak naar behoren verrichten.

HOOFDSTUK II

Het uitgifteplan als grondslag van het uitgiftebeleid

U zult zich misschien zo langzamerhand afvragen, of ik wel ooit tot mijn eigenlijke onderwerp, het uitgiftebeleid voor de zuidelijke polders van het IJsselmeer, kom. Ik ben mij bewust van de onbehoorlijke lengte van mijn aanloop, maar u zult vermoedelijk wel hebben begrepen, waarom ik deze nodig had. De uitgifte van de zuidelijke polders vormt nl. een vraagstuk, waarvan de oplossing onder de huidige omstandigheden uiterst moeilijk is, omdat een duidelijke grondslag voor een beleid ontbreekt. Deze polders zijn nu in de gedachten van de planners al bezig een bijzonder belangrijk, onmisbaar en kostbaar stuk Nederland te worden. Ze worden voor ons land een reusachtig centraal verkeersplein, waarzonder de toekomstige ontwikkeling van het wegennet al haast niet meer denkbaar is. Zij moeten althans een deel van de bevolking opvangen, die bezig is met haar steeds toenemende eisen aan ruimte, het westen van het land onbewoonbaar te maken, ze moeten met hun randmeren straks recreatie bieden aan tienduizenden. Alles tezamen redenen te over om nu nog plannen voor de droogmaking te maken als ze er nog niet waren. Maar ondertussen blijft toch 70 of 80% van het gebied landbouwland, goed landbouwland en wat moeten we daarmee? Een recept, dat drie polders lang, ongeveer 30 jaar, is toegepast, was het uitgifteplan. De Afdeling Onderzoek van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders in Kampen vertelde ons precies met welke grond we in de verschillende delen van de polders hebben te maken en deskundigen berekenden de te verwachten kwel. We maakten op basis daarvan een verdeling in bouwland en weiland en gaven dan verder aan, waar we er eventueel wat fruitteelt of andere tuinbouw in zouden kunnen brengen. Dan gingen we proberen vast te stellen — en hier lag al een moeilijke knoop — welke minimum en welke maximum bedrijfsgrootten aanvaardbaar moesten worden geacht. Met deze uitersten als uitgangspunt werd dan een verdeling van de bedrijven over de verschillende grootteklassen ontworpen en daarna werden deze bedrijven in de polder gelocaliseerd. Hierna volgde dan — althans in de laatste twee polders — een touwtrekken met het Landbouwschap, de dienst van de Domeinen en andere belanghebbenden en geïnteresseerden

en zo ontstond een definitieve vaststelling van de aantallen en van de verspreiding van de bedrijven van verschillende grootte. De volgende stap was de moeizame vaststelling van prioriteiten van pioniers, vliegveldboeren, stadsuitbreiders, verdreven pachters, saneerders en vrije pachters. Daarna werden dan op de bekende wijze gegadigden opgeroepen en geselecteerd en zo werd tenslotte de ene boer na de andere op een boerderij van één van de standaard-typen geplaatst. Door de van tevoren vastgestelde bedrijfsgrootte, door een eventueel voorgeschreven gebruik van bepaalde percentages van de grond als grasland en door de inrichting van de bedrijfsgebouwen, werd de wijze van bedrijfsvoering van tevoren reeds in belangrijke mate bepaald. Wie, zoals ik, twintig jaren deze uitgifte-activiteiten van vrij dichtbij heeft meegemaakt, weet hoe Dr. Smeding en zijn opvolgers met hun medewerkers de uitgifte met eindeloze zorg en met een hoge graad van perfectie hebben uitgevoerd. Het was, uitgaande van het systeem van de uitgifteplannen, vrijwel het beste wat er viel te bereiken.

Moeten we nu met kleine wijzigingen en verbeteringen met deze uitgifteplannen voortgaan en ons nu buigen over het uitgifteplan voor Zuidelijk Flevoland en straks over dat voor de Markerwaard? Moet er nu een onderzoeker op worden gezet om het plan voor Zuidelijk Flevoland voor te bereiden? Ik meen, dat dit zonder meer niet meer kan en niet meer mag. Iedere onderzoeker, die zich bewust is van hetgeen zich thans ontwikkelt en vermoedelijk in de toekomst vorm zal krijgen, kan niet beginnen met een studie over de bestemming van de landbouwgronden in de zuidelijke polders zonder zich af te vragen, of het systeem van de uitgifteplannen als zodanig nog wel bruikbaar is. Maar als hij dat doet, geraakt hij in de moeilijkheden, waarover ik zoëven zo uitvoerig heb gesproken. Er bestaat namelijk bij de overheid geen enkele duidelijk omliggende conceptie aangaande de wijze, waarop in de toekomst, rekening houdende met de algemene ontwikkeling van de Nederlandse samenleving, landbouw en agrarische functioneren. Als de onderzoeker, die de opdracht krijgt om een studie van het uitgiftebeleid te maken, op zijn eigen houtje bepaalde aspecten van die toekomstige positie van landbouw en agrarische bevolking gaat onderzoeken, is de kans groot, dat hij terecht komt in vaarwaters die in Den Haag onbekend en onbeminde zijn. Het gevolg zou zijn frustratie bij de onderzoeker en stagnatie in het werk. Er zal naar mijn gevoel hier eerst een discussie over de algemene grondslagen van het uitgiftebeleid in

de „vrije sector” van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek moeten plaats vinden.

Het resterende deel van mijn betoog dient u dan ook te zien als een bijdrage tot deze discussie vanuit de „vrije sector”. Dit betekent, dat ik niet tot u spreek als adviseur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en de Dienst der Zuiderzeewerken, die u enige „inside information” gaat verstrekken over plannen voor de uitgifte van de zuidelijke polders — die zijn er trouwens nog niet — maar geheel voor mij zelf. Het betekent verder, dat ik ook geen uitgewerkte voorstellen op tafel zal leggen, al zal ik aan het slot wel enkele voorlopige gedachten omtrent concrete aspecten van de uitgifte formuleren, waartoe mijn overwegingen van sociaal-wetenschappelijke aard zouden kunnen leiden. Uitgewerkte voorstellen hebben immers slechts zin, wanneer men het over de uitgangspunten eens is en het beleid in grote lijnen zijn koers heeft bepaald.

Probeert men te analyseren van welke grondgedachten men — onuitgesproken — bij de opzet van de uitgifteplannen voor de drie nu voltooide polders is uitgegaan, dan zijn die, dunkt me, ongeveer de volgende:

1 Het doel van de uitgifte en de daaraan verbonden kolonisatie, is het vormen van min of meer homogene landbouwgebieden, waar een aantal boeren in onderlinge samenhang en in onderlinge samenwerking, een landbouw zullen bedrijven, die weliswaar van bedrijf tot bedrijf enigszins kan verschillen, maar die in grote lijnen toch zo gelijkvormig is, dat men elkaar voelt als directe beroeps- en soortgenoten, wier belangen in sterke mate overeenstemmen. De samenhang en de samenwerking zullen hun uitdrukking moeten vinden in intensieve persoonlijke relaties en in allerlei organisaties, die men gezamenlijk opricht. De samenhang zal zich o.a. weerspiegelen in een gericht-zijn op eigen dorpsgemeenschap en zal worden gesteund door de gedachte samen de boerenstand van de nieuwe polder te vormen.

2 De door de uitgifte geschapen agrarisch-sociale verhoudingen worden als min of meer stabiel gezien. Er is een polder ontstaan, die op grond van de best mogelijke kennis en inzichten, is gemaakt tot een milieu waar het goed wonen en werken is en waar de onvolkomenheden van het oude land zoveel mogelijk zijn vermeden. Natuurlijk zullen zich geleidelijk in het landbouwbedrijf en ook in andere sectoren van de poldermaatschappij, wel bepaalde wijzigingen voordoen, maar men moet aannemen, dat de bedrijven van verschillende grootte met hun bedrijfsgebouwen en

ook de overige uitrusting van de polder, voor een door de mens te overzien tijdvak, een volkomen aanvaardbaar kader zullen leveren voor de ontwikkeling van het agrarische en het maatschappelijke leven in het algemeen.

3 In de polders zal zich een eigen plattelandssamenleving, zij het dan een moderne plattelandssamenleving, ontwikkelen. Er zullen een aantal min of meer stedelijke kernen zijn, die o.a. de agrarische bevolking als centrum zullen dienen, maar in het overgrote deel van de polders zal een typische plattelandssfeer heersen, die zich van de sfeer van de stedelijke samenleving duidelijk zal onderscheiden. Natuurlijk zullen stad en land goede naburen moeten zijn, maar elk in hun eigen huis.

HOOFDSTUK III

Evolutie van landbouw en platteland

Toen de plannen voor de Wieringermeer en voor de Noordoostpolder werden opgezet, waren dergelijke uitgangspunten, gezien de kennis die men toen kon bezitten, zonder enige twijfel volkomen aanvaardbaar en juist. Zelfs toen met planning van oostelijk Flevoland werd begonnen, was het nog niet zonder meer duidelijk, dat ze niet juist waren.

Maar nu? Wat het eerste punt betreft, eeuwenlang is het boerenbedrijf wat men zou kunnen noemen een sociaal — in tegenstelling tot individueel — bedrijf geweest. De boeren van een bepaald dorp, ja van een hele streek, bedreven de landbouw op haast volkomen identieke wijze. Men verbouwde dezelfde gewassen in ongeveer dezelfde verhoudingen en in dezelfde opvolging. Men had dezelfde huisdieren, meestal ook in een ongeveer vaste verhouding. Men had dezelfde werktuigen en dezelfde werkmethoden en ook waar men niet door „Flurzwang” hiertoe werd gedwongen, begon men dezelfde werkzaamheden op ongeveer dezelfde tijd. Men at dezelfde dingen, vaak op dezelfde dagen en in het algemeen leefde men hetzelfde leven. Een boerenbedrijf was in de meest letterlijke zin geen onderneming. Men bedreef een bedrijf en men kon daarin gelukkig of minder gelukkig zijn, maar ondernemen deed men niets. De omgeving zou dit trouwens niet hebben toegelaten. De boeren samen vormden een hecht gesloten groep met een sterke sociale controle, die weinig afwijking van het vaste patroon toeliet.

Sinds de 19de eeuw is dat geleidelijk gewijzigd. Hier eerder, daar later, hebben de boeren zich geleidelijk vrij gemaakt uit de sfeer van het overwegend collectieve handelen en denken. Men begon nieuwe dingen te doen, zonder dat de omgeving, na aanvankelijk verzet, dit nog verder belette. Men paste kunstmest toe, bracht wijziging in de vruchtwisseling, kocht nieuwe werktuigen en machines en verbeterde zijn veestapel. Er ontwikkelde zich in de landbouw een steeds sterker persoonlijk initiatief en er kwam een zekere differentiatie in de bedrijfsvoering.

Maar nog tientallen jaren nadat de eerste symptomen van deze individualisering in de agrarische wereld vielen te constateren, bleef in dorpen en streken, waar van oudsher een bepaalde bedrijfsstijl heerste, de algemene structuur van de bedrijven gelijk.

Op een gemengd bedrijf bv. zou een vooruitstrevende boer misschien enige verandering brengen in de verhouding bouwland-grasland en op het bouwland de gewassenkeuze en de vrucht-opvolging iets wijzigen. Hij zou misschien zijn varkensstapel uitbreiden, omdat hij daar voordeel in zag en in het algemeen zou hij zijn bedrijf met meer succes en betere financiële resultaten drijven dan zijn traditionele buurman. Maar fundamenteel bleef de structuur van zijn bedrijf dezelfde als die van zijn omgeving, een gemengd bedrijf. Hierin komt thans — en wel in een vrij snel tempo — verandering. Meer en meer verliest de in een bepaalde streek van oudsher heersende bedrijfsstijl zijn vat op de afzonderlijke boer. Meer en meer gaat de boer zijn bedrijf zien als een onderneming, waar hij met *zijn* persoonlijke interesses en begaafdheden en onder *zijn* bijzondere omstandigheden moet zien een zo goed mogelijk inkomen te verdienen, onafhankelijk van hetgeen zijn burens doen. Het verschijnsel demonstreert zich in een snelle ontmenging en specialisatie.

Wat de dierlijke produktie betreft, valt dit verschijnsel duidelijk uit de statistiek af te lezen. Jaarlijks neemt het aantal bedrijven dat bepaalde dieren houdt af en neemt het aantal dieren per bedrijf toe. Zo nam het aantal bedrijven met kippen van 1955 tot 1963 af van 227.000 tot 158.000, maar steeg het aantal kippen per bedrijf van 135 tot 280. Het aantal bedrijven met varkens daalde in die periode van 179.000 tot 115.000, maar het aantal varkens per bedrijf steeg van 14 tot 25. Voor de akkerbouw beschikken we niet over statistische gegevens om een soortgelijke ontwikkeling aan te tonen, maar ze is er ongetwijfeld, zij het misschien dat ze iets minder spectaculair is. Men zie naar de Noordoostpolder. De één legt zich toe op pootaardappelteelt, de ander op vermeerderen van zaaizaad, de derde gaat in de richting van de fruitteelt. Er bestaat ongetwijfeld een weerstand tegen de ontwikkeling in deze richting. Men kan als men rondkijkt allerlei voorbeelden vinden van boeren, die zich in feite reeds geheel hebben gespecialiseerd, maar ook voorbeelden van anderen die er nog moeilijk toe kunnen komen. Wie in een bepaalde streek geboren en getogen is en daar het ouderlijk bedrijf overneemt, komt er niet zo gemakkelijk toe het roer radicaal om te gooien. Maar de algemene lijn in de ontwikkeling toont zich overduidelijk. Opmerkelijk is, dat vooral de nieuwere vormen van agrarische produktie, zoals het slachtkuikenbedrijf, tenderen naar een volkomen specialisatie.

Waarschijnlijk zullen ook in de toekomst regionale concentraties in de specialisaties te constateren zijn, zoals dat reeds thans het

geval is. Men zal dus ook dan bepaalde landbouwgebieden met typisch eigen kenmerken, wat de agrarische produktie betreft, kunnen blijven onderscheiden. Men mag echter wel aannemen, dat ook binnen die landbouwgebieden afzonderlijk een grote verscheidenheid van agrarische producenten, die zich op zeer verschillende branches specialiseren, aanwezig zal zijn. Deze specialisaties vragen verschillende bedrijfsgrootten, verschillende bedrijfsgebouwen en in het algemeen een verschillende outillage. Het confectie-type van bedrijf en bedrijfsgebouw, dat wij tot nu toe in de IJsselmeerpolders hebben afgeleverd, past hier niet meer bij. Het is niet alleen een gevolg van de kleinere schuren, in vergelijking met de Wieringermeer, dat in de Noordoostpolder zoveel bijgebouwen zijn ontstaan; zij zijn tevens een uiting van de opgetreden specialisatie, waarbij een standaardruimte niet meer past.

Deze ontwikkeling zal ook sociale gevolgen hebben. De gelijkheid van bedrijf en bedrijfsvoering, zoals die vroeger in de verschillende dorpen en landbouwgebieden bestond, schiep een basis voor een gemakkelijk contact. Iedereen wist alles van het met het hele sociale leven verweven bedrijfstype in het gebied en dit leverde een eindeloos onderwerp voor gesprek. Dit zal meer en meer verdwijnen. Men zal professionele contacten met specialisten van dezelfde soort over een groter gebied zoeken en deze zullen als vanzelf ook tot persoonlijke contacten leiden. Mede hierdoor zal het sociale contact binnen de dorpsgemeenschap en dat met collega's in de naaste omgeving, een minder grote rol spelen. De algemene landbouworganisaties zullen van minder belang worden en ook wat bijvoorbeeld de coöperaties betreft, zal de belangstelling uiteen gaan lopen. Het gevoel, tezamen de boerenstand van een streek te vormen en als zodanig naast en soms tegenover de „anderen” te staan zal verzwakken. Men kan dit betreuren maar het lijkt onvermijdelijk.

Aangaande het tweede genoemde punt valt het volgende op te merken. Dat men bij de planning van de Wieringermeer en de Noordoostpolder uitging van een grote mate van stabiliteit van landbouw en samenleving in het te vormen nieuwe stuk maatschappij, lag voor de hand. Weliswaar waren in de loop van de geschiedenis in verschillende landbouwgebieden in ons land belangrijke veranderingen opgetreden, maar in de regel voltrokken zich deze in een betrekkelijk langzaam tempo. Na deze wijzigingen trad in de regel weer een lange periode van rust op. Sedert het eind van de 19de eeuw kan worden gesproken van een voortdurende modernisering van onze landbouw, maar deze had een

zeer geleidelijk verloop en tastte tot aan het begin van de tweede wereldoorlog de structuur van deze landbouw niet wezenlijk aan. Noch de bedrijfsgroottestructuur, noch de arbeidsbezetting per ha, noch de werkmethoden en de daarmee samenhangende inrichting van de bedrijfsgebouwen ondergingen een essentiële wijziging. Bovendien scheen, wat dit betreft, bij de inrichting van de polders, in vergelijking met het oude land, een belangrijke reserve voor de toekomst te zijn ingebouwd. De gemiddelde bedrijfsgrootte en vooral ook de minimum bedrijfsgrootte lagen aanzienlijk hoger dan in vergelijkbare gebieden van het oude land, de bedrijfsgebouwen waren zo modern, als men zich op dat ogenblik kon denken, de kavelvorm liet de mogelijkheid open voor een verdere groei van de zich tot aan de tweede wereldoorlog nog zeer geleidelijk ontwikkelende mechanisatie. Het leek dan ook verantwoord zeer solide bedrijfsgebouwen te bouwen, waarin de bestemming en het gebruik van het bedrijf duidelijk werden vastgelegd en er bij de toewijzing van de grond aan de bedrijven van uit te gaan, dat die voor onafzienbare tijd praktisch onveranderd zou blijven. Deze onwrikbaarheid van de verdeling van de grond over de bedrijven werd — al klinkt het misschien paradoxaal — in de hand gewerkt, doordat men de grond in tijdpacht ging uitgeven. Gezien het bestaande nederlandse pachtrecht en verder in aanmerking nemende, dat de overheid als verpachter nauwelijks kan pretenderen de pacht te willen beëindigen om de grond zelf te gaan gebruiken, is een wijziging in de verdeling van het grondgebruik van de zijde van de verpachter vrijwel uitgesloten. Anderzijds kan een pachter langs legale weg nauwelijks iets doen om het voor zijn buurman aantrekkelijk te maken hem, ter vergroting van het eigen bedrijf, grond over te dragen, gesteld al, dat Domeinen hiermee akkoord zou gaan.

Het behoeft geen betoog, dat sinds de oorlog er van stabiliteit in het agrarische bedrijf en de plattelandssamenleving geen sprake meer is. In weinig jaren is meer veranderd, dan in tientallen jaren daarvoor. In een snel tempo is het aantal werkzamen in de landbouw afgenomen en in een even snel tempo heeft zich de mechanisatie ontwikkeld. Het platteland is in toenemende mate in de stedelijke sfeer betrokken geraakt. Dit leidt er o.a. toe, dat de agrarische bevolking, wat zijn lonen en inkomens betreft, zich steeds meer instelt op het stedelijk niveau. Aangezien de reële inkomens van de niet-agrarische bevolking in de laatste tien jaren meer zijn gestegen dan de halve eeuw daarvoor, werd ook het streven naar een hoger inkomen bij de agrarische bevolking steeds sterker. In wezen was de enige mogelijkheid om dit te bereiken

verhoging van de arbeidsproductiviteit, enerzijds door verhoging van de produktie, anderzijds door vermindering van het aantal arbeidskrachten. Met de vermindering van het aantal arbeidskrachten is men grotendeels reeds tot het uiterste gegaan. Het aantal éénmansbedrijven is in de laatste 15 jaren in een zeer snel tempo gestegen. Steeds hoger wordt echter de grens, die aan de omvang van de produktie per bedrijf wordt gesteld om een inkomen mogelijk te maken, dat inderdaad een vergelijking met het stedelijk inkomensniveau toelaat. Talloze eenmansbedrijven komen aan deze grens niet meer toe en jaarlijks wordt het aantal hiervan groter. Enkelen vinden een oplossing in specialisering op varkens of kippen, of wat ook, maar ze maken het hierdoor voor de andere kleine bedrijven alleen maar moeilijker. Er is tenslotte een grens aan het aantal kippen, mestkalveren, varkens, braadkuikens etc. dat in Nederland kan worden gehouden, zoals met betrekking tot de kippen in de laatste jaren pijnlijk duidelijk is geworden. Nog altijd is het aantal bedrijven in Nederland, dat is verdwenen, betrekkelijk gering. De afvloeiing had voornamelijk betrekking op landarbeiders en medewerkers zoons. Er zijn echter duidelijke tekenen, die er op wijzen, dat binnen afzienbare tijd de daling van het aantal bedrijven een grote omvang moet gaan aannemen.

Men mene niet, dat dit proces van verhoging van de arbeidsproductiviteit en vermindering van het aantal arbeidskrachten binnen afzienbare tijd wel een einde zal nemen. De vermindering van het aantal werkzamen in de landbouw in Nederland — thans ongeveer 3% per jaar — is in vergelijking met de andere landen van Europa aan de lage kant. In Amerika daalt in de laatste jaren dit aantal met ongeveer 6% per jaar. Daar is sinds 1950 de agrarische bevolking tot aanzienlijk minder dan de helft teruggelopen. Toch noemt men daar nog altijd het probleem van het te grote aantal kleine boeren het moeilijkste vraagstuk van de Amerikaanse landbouw en stijgt nog jaar op jaar de produktie. Sprak men daar, niet zo lang geleden, nog van een aantal in de landbouw werkzamen van ongeveer 5 of 6% van de totale bevolking als een mogelijke eindtoestand, thans lijkt een situatie, waarin nog slechts enkele percenten van de beroepsbevolking in de landbouw werkzaam zullen zijn reeds zeer dicht bij. Er is geen enkele reden om te verwachten, dat het in ons land anders zal gaan. Nederland en West-Europa in het algemeen, volgen een zelfde koers als Amerika, zij het misschien met enige vertraging. De groei van de algemene welvaart verloopt op het ogenblik in West-Europa, zoals bekend, *relatief* zelfs nog iets

sneller dan in Amerika en het is, onder de huidige omstandigheden, deze groei van de algemene welvaart, die in wezen de geschetste ontwikkeling in de landbouw bepaalt.

Voor deze ontwikkeling zijn ook de bedrijven, zoals deze in de tot nu toe uitgegeven polders zijn gevormd, niet meer veilig. Jaar op jaar groeit het aantal ha, dat in de polder per man wordt bewerkt. Groter in aantal en zwaarder worden de machines, steeds geringer wordt het aantal personen, dat op de bedrijven werk vindt. Men begint nu in Nederland al te praten over ca. 100 ha als een wenselijke grootte voor akkerbouwbedrijven en al onze polderbedrijven vallen daar beneden. Het zal vermoedelijk niet zo heel lang meer duren, dat die boeren op de 48 ha bedrijven in de N.O.P., die hun bedrijf nog bedrijven als een simpel akkerbouwbedrijf, met in hoofdzaak granen en verder wat aardappelen, wat bieten en wat vlas etc., zich ernstig zullen gaan afvragen, of het bedrijf hun nog wel een redelijk inkomen oplevert, ook al hebben ze misschien het aantal arbeidskrachten al zoveel mogelijk gereduceerd. Zij zullen vermoedelijk nog een hele tijd voort kunnen, als ze zich in toenemende mate gaan specialiseren, zoals velen in feite al doen. Maar als akkerbouwbedrijf van het type, zoals men dat van oudsher bv. in Groningen aantrof, heeft het 48 ha bedrijf geen grote toekomst meer. Dit geldt natuurlijk nog in sterkere mate voor de kleinere bedrijven. Daar is specialisatie gericht op het voortbrengen van produkten, die relatief veel arbeid vragen en veel geld opbrengen, nog meer een noodzaak. Ook van de allerkleinste zullen, als zij de juiste vorm van specialisatie kiezen, sommige nog wel een tijd voort kunnen. Men moet echter ten eerste betwijfelen, of over 10 of 15 jaar alle 12 ha bedrijven, die eens in de polder werden gecreëerd, als zodanig nog zullen bestaan. Vrijwel zeker zal dit niet het geval zijn. De polders zullen, wat de agrarische structuur betreft, in 1980 zeker een beeld vertonen, dat zeer sterk afwijkt van hetgeen men zich kon voorstellen, toen ze werden ingericht. Interessant zal o.a. zijn te zien, hoe ondanks de starheid, die in het systeem van verdeling van het grondgebruik besloten ligt, dan bv. via samenwerking op verschillende wijzen, in feite toch bedrijfsvergroting heeft plaats gevonden.

Het kan niet vaak genoeg worden herhaald, dat de betrekkelijke stabiliteit in de agrarische wereld, die tot aan de tweede wereldoorlog bestond, naar het zich laat aanzien, binnen een voor ons afzienbare tijd niet meer zal terugkeren. De technische mogelijkheden tot verhoging van de produktiviteit in de landbouw zijn enerzijds nog zo groot en de neiging tot het voortdurend hoger

leggen van de aanvaardbare inkomensgrens anderzijds zo sterk, dat niet valt te zien waar het einde is van het snelle proces van verandering, dat in de jongste periode is ingezet. Een recente reis naar Amerika en Canada heeft mij er nog eens van overtuigd, dat wij, wat bv. mechanisatie en rationalisatie van de landbouw betreft, nog haast aan het begin zijn.

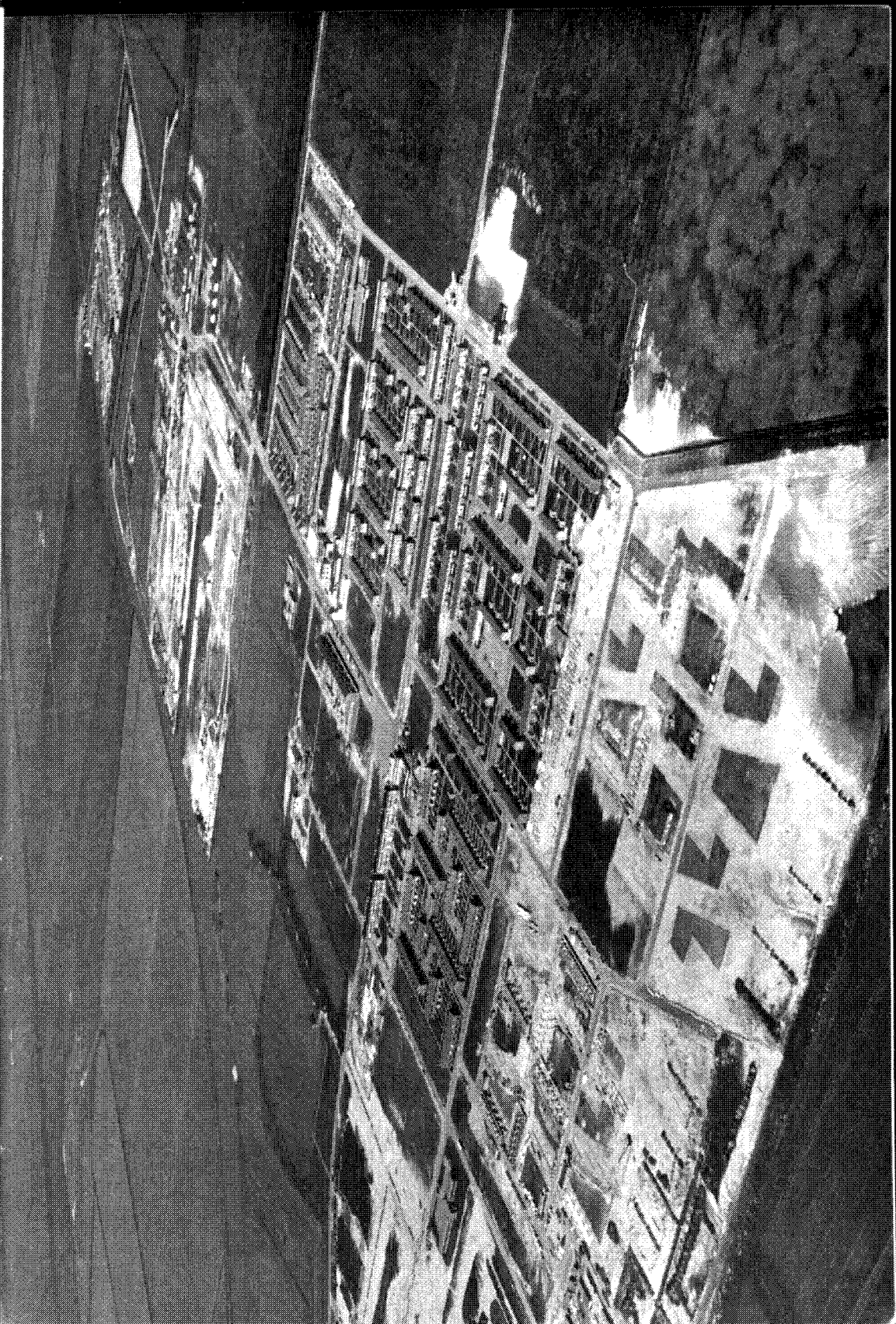
Waar dit uiteindelijk op uitloopt, kan dunkt me, nog niemand met zekerheid zeggen. Vast staat dunkt me wel, dat elke uitgifte-politiek, die geen rekening houdt met snelle en fundamentele wijzigingen in de agrarische structuur van tevoren al veroordeeld is. Tenslotte het derde punt. Het lied van de verstedelijking van het platteland is reeds op vele wijzen gezongen. Enerzijds vervlakt het mentale verschil tussen stedeling en plattelander, anderzijds dringen hoe langer hoe meer de materiële levensvormen van de stad op het platteland door. De rol, die de toegenomen verkeersmogelijkheden, de moderne massacommunicatiemiddelen, het forensisme, het toerisme, het onderwijs, de hogere inkomens enz. hierbij spelen, is reeds door velen belicht.

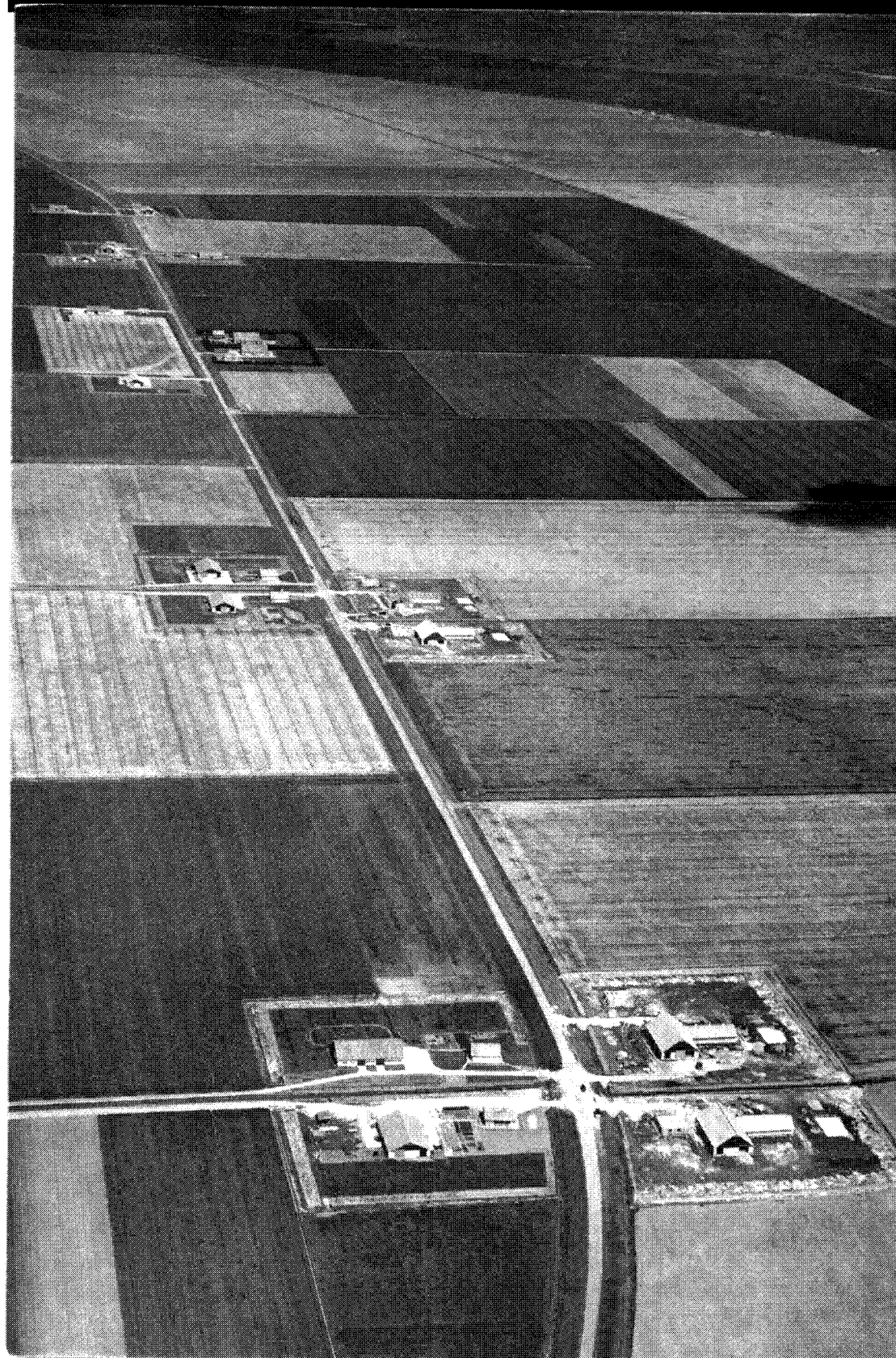
Het bestaan van het platteland als een min of meer zelfstandige sector van onze samenleving met een eigen cultureel accent, wordt hierdoor op zijn minst problematisch. Dit heeft zijn betekenis in dit verband, omdat dit o.a. mee brengt, dat de functie van het dorp als centrum van een stuk plattelandssamenleving aanzienlijk aan belang heeft ingeboet. Bij de inrichting van de Noordoostpolder is er stilzwijgend, maar als vanzelfsprekend, vanuit gegaan, dat er dorpen moesten zijn, waar in eerste instantie de plattelandsbevolking haar maatschappelijk centrum zou moeten vinden. Om die reden hoeft men in de toekomstige polders zeker geen dorpen meer te bouwen. Dorpen kunnen om andere redenen nuttig of noodzakelijk zijn, maar de toekomstige bevolking van Zuidelijk Flevoland en de Markerwaard zou zeker niet maatschappelijk verkommeren, wanneer zij in haar naaste omgeving geen dorpen meer zou vinden, maar voor haar economische, sociale en culturele verzorging alleen maar meer in grotere en kleinere stedelijke centra terecht zou kunnen.

Van belang is het echter ook te wijzen op de betekenis van de beweging in de omgekeerde richting, van de stad naar het land. Ik doel hiermee niet in de eerste plaats op de snelle ontwikkeling van het forensendom en de al even snelle groei van de openlucht-recreatie, hoe belangrijk deze voor de inrichting van de polders in het IJsselmeer als geheel ook mogen wezen. Direct raken zij de uitgifte van de landbouwgrond slechts in geringe mate. Ik denk hierbij vooral aan de in de laatste jaren groeiende en —

naar mijn overtuiging — ook in de toekomst zich verder ontwikkelende neiging van de stedelijke bevolking om de agrarische en semi-agrarische sfeer in haar leven te betrekken. Men kan dit beschouwen als een min of meer serieus spel, maar blijkbaar voldoet het aan de gevoelde behoefte. Een typisch symptoom van hetgeen ik hier op het oog heb, is bv. de steeds toenemende populariteit van de paardensport onder de stedelingen. Een ander symptoom is de misschien irrationele, maar bij velen sterk levende drang naar het consumeren van verse produkten, zo uit de tuin, de boomgaard, het hok of de stal. De kersenboomgaarden langs de grote wegen profiteren al jaren van deze neiging en restaurants, waar men kippen kan eten, die ter plaatse zijn gemest, verheugen zich in een toenemende populariteit. Het kopen van appels, eieren — en als men de kans krijgt — melk direct van het bedrijf, trekt velen aan, ook al betaalt men evenveel of meer dan in de winkel en al is het kwaliteitsverschil vaak eerder verbeelding dan werkelijkheid. Meer serieus is de toenemende belangstelling bij grote lagen van de bevolking voor een goede verzorging van eigen siertuin en de daaruit voortvloeiende behoefte om in eigen omgeving een bedrijf te kunnen vinden, waar men heesters, vaste planten en allerlei andere dingen voor de inrichting en de verzorging van zijn tuin niet alleen kan bestellen, maar zelf kan uitkiezen. Voor de kinderen vindt men kinderboerderijen een aantrekkelijke vorm van lering en vermaak. Het zou mogelijk zijn meer voorbeelden te noemen van deze groeiende half-agrarische belangstelling bij de stedeling. Aandacht verdient ook nog het opvallend sterk ontwikkelde volkstuinwezen. Men mag misschien aannemen, dat de daaruit blijkende belangstelling voor agrarische activiteiten bij de verdere ontwikkeling van de motorisering zich meer zal richten op de echte agrarische produktie buiten de stad. Men kan aan deze belangstelling van de stedeling voor bepaalde vormen van verbondenheid met het agrarische schouderophalend voorbijgaan en ze denigrerend aanduiden als een produkt van een nostalgisch verlangen naar een sterkere binding met de natuur en van het stijgende inkomen van deze bevolkingsgroep. Vermoedelijk slaat men dan, wat de oorzaken betreft, de spijker wel zo ongeveer op de kop. Maar men redeneert hiermee het bestaan van deze belangstelling niet weg en evenmin de mogelijkheid voor mensen, die de juiste kijk op de bevrediging van de behoeften in deze richting hebben, om agrarische en half-agrarische bedrijven te stichten die goede kansen bieden.

In het algemeen moet men dunkt me constateren, dat we in de toekomst te maken krijgen met een vergaande integratie van stad

en platteland, die niet alleen op de bestemming van de grond buiten de steden in het algemeen, maar ook op de agrarische bedrijfspvormen in het bijzonder, haar invloed zal uitoefenen. Een vergelijking in dit opzicht met Amerika is niet zonder meer mogelijk, maar, naar ik meen, wijst de situatie in dit land er wel op, dat men de invloeden die van de ontwikkeling in dit opzicht in de toekomst zullen uitgaan, niet moet onderschatten. In het bijzonder in de zuidelijke polders van het IJsselmeer, die een belangrijke stedelijke ontwikkeling te zien zullen geven en een directe aanraking zullen hebben met de randstad Holland, zal men met deze integratie van stad en platteland rekening dienen te houden.

HOOFDSTUK IV

Gevolgen voor de uitgiftepolitiek met betrekking tot de zuidelijke polders

Tenslotte dan enkele opmerkingen over enige mogelijke konsekwenties van de hiervoor besproken ontwikkelingen voor de uitgiftepolitiek met betrekking tot de zuidelijke polders.

Moeten we doorgaan met het creëren van een standaardtype van bedrijven, in hoofdzaak bestemd voor akkerbouw, om deze confectioniebedrijven daarna uit te geven aan gegadigden, al dan niet met prioriteit voor bepaalde groepen? Het wil mij voorkomen, dat dit in het algemeen onverantwoord zou zijn. Als men standaard-akkerbouwbedrijven schept, kan men niet anders doen, dan er vanuit gaan, dat deze bedrijven zullen worden gebruikt voor een standaard-akkerbouw van een matig intensieve aard. Als men verwacht, dat er sterk op de één of andere intensieve teelt, of andere aktiviteit, gespecialiseerde bedrijven komen, moet men natuurlijk geen standaardbedrijven met standaardgebouwen uitgeven, omdat deze specialisering van bedrijf tot bedrijf zal verschillen. Maar als men wel bedrijven voor een standaard-akkerbouw wil uitgeven, zal men zich dienen te realiseren, dat men dan voor de toekomst met een zeer behoorlijke reserve zal moeten rekenen voor de steeds verder stijgende minimum-grootte van een dergelijk bedrijfstype. Zoals gezegd men tendeert thans reeds tot de mening dat een dergelijk akkerbouwbedrijf, onder de bestaande verhoudingen, ± 100 ha groot zou moeten zijn om redelijk rendabel te kunnen werken. Men kan er zeker van zijn, dat deze oppervlakte in de komende jaren met sprongen omhoog zal gaan. Naar gelang van de marge voor de toekomst die men nodig acht, zal men moeten denken aan bedrijven van 200, 300 of misschien nog meer ha. Moeten we ons nu straks Zuidelijk Flevoland voorstellen als bewoond door een misschien goeie 100 boerengezinnen, die met een handjevol landarbeiders hun onafzienbare velden in Canadese eenzaamheid bewerken? Het zou naar ik meen zonde en jammer zijn, dit uitstekende land in het hart van Nederland en in het hart van Europa op een zo extensieve wijze te gebruiken. Het kan aan de gemeenschap een groter nut bewijzen. Bovendien zou men op deze wijze niet of nauwelijks tegemoet komen aan het onder de stedelijke bevolking in en nabij de polder zich onge-

twijfeld demonstrerende verlangen, op de één of andere wijze bij het gebruik van de agrarische ruimte te worden betrokken.

Men kan naar mijn overtuiging in de zuidelijke polders een agrarisch grondgebruik, dat een maximale betekenis heeft voor de landelijke en de Europese economie en dat een goede symbiose tussen stad en land zal bevorderen, alleen verkrijgen, wanneer men, vanaf het eerste begin van de kolonisatie, volledig armslag geeft aan alle mogelijke vormen van specialisatie in de agrarische produktie en daarmee aan een vergaande variatie in de aard van de agrarische bedrijfstvormen.

Dit betekent, dat men — uiteraard de andere planologische belangen in aanmerking nemende — de agrarische ondernemer de grootst mogelijke vrijheid moet geven om wat grootte, ligging en grondsoort en inrichting van de bedrijfsgebouwen betreft, de aard van het te stichten bedrijf zelf te bepalen, hierbij o.a. rekening houdende met toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden.

Het voldoen aan deze eisen is binnen het kader van de bestaande wijze van uitgifte onmogelijk en het wil mij daarom voorkomen, dat men een geheel andere weg in zal moeten slaan. In plaats van het toekomstige bedrijfshoofd zonder meer te laten solliciteren naar een bedrijf van een bepaalde standaardmaat, zal men van hem moeten vragen, dat hij een *project* indient voor een bedrijf, waarin hij duidelijk aangeeft welk soort van bedrijf hij wil stichten, welke oppervlakte grond, welke grondsoort en welke bedrijfsgebouwen hij hiervoor denkt nodig te hebben en waar het bedrijf bij voorkeur zou moeten zijn gelegen. Hij zal aan dit project berekeningen moeten toevoegen, waaruit blijkt hoe hij zich voorstelt dit bedrijf rendabel te maken en hij zal moeten aangeven, hoe hij het denkt te financieren.

De met de uitgifte belaste dienst zal dit project dienen te beoordelen, maar natuurlijk ook de man of de mannen, die er achter staan en op grond daarvan moeten besluiten of deze — eventueel na een zekere wijziging van het project — voor vestiging in aanmerking komen. Bij de beoordeling zal men er o.a. op dienen te letten, dat intensieve vormen van grondgebruik, die in onze nationale economie passen, de voorkeur moeten hebben, dat aan een verantwoord experimenteren met nieuwe bedrijfstvormen de nodige ruimte moet worden gegeven en dat aan de integratie van stad en platteland zoveel mogelijk aandacht wordt geschonken. Men zal niet moeten streven naar sub-gebiedjes met min of meer uniforme bedrijfstypen. Wanneer men bv. — als dit om andere redenen aanvaardbaar is — in de polders de fruitteelt een goede kans wil geven, moet men niet streven naar min of meer vastom-

grensde fruitteeltgebieden met bedrijven van een uniforme grootte, zoals dat in de Noordoostpolder is getracht. Wanneer iemand een groot fruitteeltbedrijf van bv. 100 ha wil beginnen om appels onder eigen merk in Amsterdam te verkopen — zoals bv. een fruitteler in Noord-Frankrijk doet op de Parijse markt — dan moet hij de kans hebben, even goed als een fruitteler van het meer traditionele soort, die op een bedrijf van een bescheidener omvang op de bekende wijze produkten voor de veiling teelt. En als een conservenfabrikant in het groot fruit wil telen voor zijn eigen fabriek, geve men hem zo mogelijk ook de kans. Wat de plaats van vestiging betreft, het moderne transport maakt dat een korte afstand van de veiling niet noodzakelijk is. Bovendien, men kan dit alles wel mooi plannen, maar de praktijk van de Noordoostpolder laat zien, dat men de verspreiding van de fruitteelt toch niet in de hand houdt, nu de boeren op de akkerbouwbedrijven op eigen initiatief fruit gaan aanplanten.

Een uitgifte op de wijze, zoals hier wordt voorgesteld, eist een uitermate soepele politiek met betrekking tot de juridische vorm waarin de grond ter beschikking wordt gesteld. Sommige bedrijfstvormen zullen moeilijk kunnen worden gerealiseerd zonder dat de gebruiker eigenaar is, in andere gevallen zal tijdpacht of erfpacht de voorkeur verdienen.

Het is van bijzonder veel belang, zo veel als het kan, de mogelijkheden voor verschuiving in het grondgebruik open te laten. Het zal misschien blijken, dat in het begin niet direct een voldoende belangstelling zal bestaan voor gespecialiseerde, intensieve bedrijven. Bovendien is het wenselijk, dat bedrijven, die zich goed ontwikkelen de mogelijkheid hebben om zich uit te breiden. Verschuiving zal kunnen plaats vinden door verkoop, ingeval van eigendom, maar vermoedelijk is het van belang aanvankelijk, voor vrij omvangrijke gedeelten van de polders en voor vrij lange tijd, tijdelijke exploitatievormen te kiezen. Tijdelijke overheidsexploitatie, waarbij naar behoefte wordt afgestoten en verhuur als los land, kunnen hierbij vermoedelijk een oplossing bieden. Voor de delen van de polders, die het verst van de stedelijke agglomeratie afliggen, zal misschien, ook op langere termijn, geen mogelijkheid bestaan voor intensievere exploitatievormen. Hier zou men dan kunnen overgaan tot uitgifte van akkerbouwbedrijven van het extensievere type, al zal men naar mijn mening hiermee bepaald niet te vlug moeten zijn. Als men het doet zal men m.i. dan ook niet moeten schromen om een aantal zeer grote bedrijven uit te geven, al was het alleen maar terwille van het experiment. In ieder geval zal men de bedrijven zo groot moeten

maken, dat zij over een lange periode redelijk rendabel kunnen worden geëxploiteerd.

Wat de bedrijfsgebouwen en woningen betreft, het ligt voor de hand, dat bij het hier geschetste systeem van uitgifte in het algemeen de exploitant zelf de bouw hiervan verzorgt. Waar het gewenst is aan tijdpacht vast te houden, dienen de gebouwen in overleg met de toekomstige pachter te worden gebouwd. De vraag in hoeverre de overheid bij de financiering van de gebouwen moet worden betrokken, is natuurlijk voor de toekomstige exploitanten van veel belang. Het raakt m.i. echter het principe van het uitgiftebeleid niet. Het is een kwestie van algemeen overheidsbeleid met betrekking tot de landbouw.

Ik ben mij er natuurlijk van bewust, dat dit systeem van uitgifte zeer hoge eisen zal stellen aan de met de uitgifte belaste dienst, maar als men de juiste mensen hiervoor weet te vinden, zal men in Zwolle deze taak zeker tot een goed einde kunnen brengen, al zal men wel de nodige kritiek te horen krijgen. Een fascinerende taak is het zeker.

Misschien zullen sommigen zich afvragen, hoe het in dit systeem zou gaan met de prioriteiten bij de selectie van de kolonisten, waaraan met name in het enige jaren geleden verschenen rapport van de Commissie Domeingronden bijzonder veel aandacht is besteed. Laat ik beginnen te zeggen, dat ik altijd van mening ben geweest, dat op het moment, waarop het verscheen, dit rapport feitelijk al weer verouderd was, al wil ik niet ontkennen, dat het zeker zijn zin heeft gehad. Wat met name de kwestie van de prioriteiten betreft, ik meen dat deze zaak door de opheffing van de prijsbeheersing voor de landbouwgronden en ten dele ook door de oprichting van het ontwikkelings- en saneringsfonds voor de landbouw, in een ander licht is komen staan. Zij wier gronden, om welke reden dan ook, worden onteigend hebben in principe de mogelijkheid om elders op de vrije markt vervangend land te kopen. Het ontwikkelings- en saneringsfonds draagt er toe bij om de aankoop van grond voor vergroting van de bedrijven te vergemakkelijken, al zal men zijn werking misschien voorlopig nog niet moeten overschatten. Ook wat deze sanering betreft, heeft de opheffing van de prijsbeheersing de mogelijkheden natuurlijk vergroot. Moelijkheden dreigen natuurlijk altijd nog wel voor degenen wier pacht, al dan niet in verband met onteigening, ontijdig wordt beëindigd.

Ik wil dus niet ontkennen, dat er nog bepaalde sociale gronden zijn, waarop men aan sommige exploitanten een prioriteit bij de vestiging zou kunnen toekennen. Het lijkt mij echter niet gerecht-

vaardigd en niet noodzakelijk het hier voorgestelde uitgiftebeleid af te wijzen, op grond van het motief, dat het ook nu nog gewenst zou zijn het hele uitgiftebeleid te laten beheersen door de prioriteiten-vraag, zoals het eigenlijk in het rapport Domeingronden is geschied. Het zal nl. wel duidelijk zijn, dat het hier geschetste systeem zich met een starre prioriteitenregeling niet laat verenigen. Beslissend zullen in dit systeem, voor het al dan niet toewijzen van grond, het project en de man die er achter staat moeten zijn. Het feit, dat men vroeger ergens land heeft gebruikt, dat men, om welke reden dan ook, kwijt is geraakt, waarborgt geen goed project. Zou men bepaalde figuren een zekere prioriteit willen geven, dan zou dit slechts een secundaire factor in de beslissing over de toewijzing mogen zijn. Zouden twee peronen beiden qua project en qua persoon ongeveer evenzeer in aanmerking komen voor een bedrijf, dan zou men de man, die om bepaalde redenen prioriteit geniet, het eerst in aanmerking kunnen doen komen. Bindende regels met betrekking tot het geven van prioriteit zou men echter de dienst belast met de uitgifte niet mogen opleggen.

Ik ben er van overtuigd, dat ik, ondanks de onbescheiden lengte van mijn inleiding, niet meer heb gedaan dan betrekkelijk summier de problemen, die met het vaststellen van de uitgiftepolitiek voor de zuidelijke polders samenhangen, aan te duiden. Er zullen ongetwijfeld bij u nog tal van vragen oprijzen. Wat de aangeduide oplossing betreft, ik ben met opzet niet verder gegaan dan het geven van enkele hoofdlijnen. Wat dit betreft, is, zoals gezegd, het woord in de eerste plaats aan het beleid. Mijn opmerkingen, wat dit punt aangaat, dient u te zien als het trekken van enige mogelijke conclusies uit het voorgaande, door een tenslotte in dit beleid toch zeer geïnteresseerde.

Ik ben mij er volkomen van bewust, dat zeker niet iedereen deze gedachten voetstoots zal aanvaarden. Welke oplossing men echter ook zal kiezen, men zal er van uit dienen te gaan, dat de maatschappelijke situatie nu en vooral in de naaste toekomst, een zo geheel andere is en zal zijn dan ten tijde van de uitgifte van Wieringermeer en Noordoostpolder, dat een voortgaan op de oude weg wel uitgesloten moet worden geacht.

DISCUSSIE

De heer M. A. Geluk te Haarlemmermeer

Is het de inleider bekend, dat de bedrijfsresultaten van de kleinere bedrijven in de Noordoostpolder geenszins zo ongunstig zijn? Voorts wijst vragensteller op het voornemen van de Staat om landbouwgronden in de Noordoostpolder te verkopen. Hij vraagt of de inleider iets omtrent de te bedingen prijs kan meedelen.

Antwoord

Er bestaat veel misverstand over deze materie. Inderdaad is het inkomen *per ha* op kleine bedrijven vaak hoger dan op de grote bedrijven. Het gaat spreker in dit verband echter om de vraag hoe de boer een totaal inkomen kan behalen dat vergelijkbaar is met dat van de stedeling.

Informatie omtrent een mogelijke door de Staat te vragen verkoopprijs betreffende de overdracht van IJsselmeergronden, kan spreker niet geven. Spreker heeft overigens steeds de indruk gehad, dat de boeren in de nieuwe polders op gunstige voorwaarden konden boeren en het kopen van de bedrijven dus niet erg aantrekkelijk is.

Ir. H. Vredeling te Utrecht

De vraag naar een zgn. Leitbild in het eerste deel van de inleiding van professor Hofstee is z.i. evenzeer van waarde voor het structuurbeleid dat op het oude land gevoerd moet worden.

Van de Overheid gaat ook in dit opzicht te weinig leiding uit. Overigens dient naar het oordeel van spreker ook het sociologisch onderzoek de hand in eigen boezem te steken; met name doet men te weinig aan macro-sociologisch onderzoek.

Ook bij de volksvertegenwoordigers bestaat dringend behoefte aan nieuwe ideeën vanuit de sector van het onderzoek. Spreker denkt o.m. aan de nieuwe situatie in de EEG, de nieuwe marktstructuur, de producentenorganisaties, waaraan belangrijke sociologische aspecten verbonden zijn. Zou bv. voor de vestiging van veehouders in de nieuwe polders niet één van de voorwaarden dienen te zijn dat men een vijfdaagse werkweek invoert? Hieruit zou een anders gestructureerde veehouderij kunnen voortvloeien.

Waar de maatschappij in een voortdurende evolutie verkeert, zou men zich zelfs kunnen afvragen of dientengevolge de tijdelijke exploitatie door de Staat niet een blijvende zal moeten zijn. Persoonlijk ziet spreker dat overigens nog niet zo.

Antwoord

In verschillende opzichten kan inleider wel met de vraagsteller instemmen. Men moet in andere dimensies gaan denken dan wij gewoon zijn. Zijn bedoeling is er vooral de nadruk op te leggen dat men zo weinig mogelijk de toestand voor de toekomst vastlegt. Uiteraard kan men geen polder maken die afgestemd zou zijn op een eerst in de verre toekomst te verwachten ontwikkeling. Men kan immers niet heel lang alle mogelijkheden openhouden.

Verschillende onderwerpen die de heer Vredeling heeft genoemd, zoals de producentenorganisaties, zijn ongetwijfeld belangwekkend. Uiteraard zijn deze zeer recente ontwikkelingen nog niet bewust doordacht.

Dr. Ir. F. P. Mesu te Bilthoven

Vraagsteller kan veel voelen voor de vrijheid, die professor Hofstee als uitgangspunt voor de bouw van de polder heeft gekozen. Spreker verwacht echter dat de realisering hiervan in de westelijk gelegen polders, Zuidelijk Flevoland en de Markerwaard, moeilijkheden op grond van planologische overwegingen zou kunnen ontmoeten (met name een bouwverbod van kassen e.d.). Wat betreft het al dan niet stichten van dorpen, in de westelijke polders zou spreker hiertoe wel willen overgaan. Daar kunnen bv. dan ook industriearbeiders wonen die op het oude land gaan werken. Dit zou de overgang naar de industrie kunnen bevorderen van overtollige arbeidskrachten uit de landbouw.

Antwoord

Inleider meent dat de visie van Dr. Mesu wel wat somber is. Ongetwijfeld zal bij het inrichten van Zuidelijk Flevoland en de Markerwaard mede met andere dan de agrarische belangen rekening moeten worden gehouden. De stedeling vindt het huidige strakke landschap van de Zuiderzeepolders weinig aantrekkelijk. De planologische opbouw van het nieuwe land heeft daarom behoefte aan een zekere speelsheid; van de planologen zal hierbij een soepele instelling worden gevraagd.

Men dient wel te beseffen, dat men ook in de algemene planologie nog met een reeks van verouderde ideeën te maken heeft. Ook daar is behoefte aan meer speelruimte. Spreker verwacht dat door een goed samenspel van landbouw en algemene planologie aan beider wensen en verlangens in belangrijke mate tegemoet kan worden gekomen.

J. Haverkamp te Kampen

In zijn inleiding heeft professor Hofstee een duidelijke scheiding aangebracht tussen wetenschap en beleid.

Is het nu zo, dat op grond van wetenschappelijk speurwerk, voor de toekomst men moet denken aan bedrijfseenheden van 100 ha, om een behoorlijke basis voor onderhoud van een gezin te kunnen verkrijgen?

Het beeld op het oude land is geheel anders en ook dat in de andere EEG-landen. In Frankrijk, België, Duitsland en Italië is men nog verre van 100 ha-bedrijven. Spreker kan daarom de dringendheid van deze eis nog niet zo aanvoelen. Ziet de inleider dit niet te pessimistisch?

Ook spreker is van mening, dat het rapport van de zgn. Commissie Hofstee ten tijde van de verschijning reeds door de ontwikkeling was achterhaald. Eén van de doelstellingen hiervan was de sanering van het oude land met behulp van het nieuwe. Het is nu echter al zeer moeilijk om geschikte kandidaten voor de nieuwe polders uit ruilverkavelingen te vinden.

Wanneer men uitgaat van 100 ha-bedrijven, zullen deze toch reeds moeizame overplaatsingen volkomen onmogelijk worden. Spreker heeft met heel veel belangstelling naar de inleider geluisterd; hij vond het een prachtrede. Men komt hiermee echter in een totaal andere wereld terecht. Is dit thans wel nodig en moet de sanering losgelaten worden?

Antwoord

Bij de vragensteller heerst misverstand omtrent de bedoeling van inleider. Niet is gesteld dat in de polder alleen bedrijven van 100 ha en groter gesticht dienen te worden; wel is te berde gebracht dat op grond van berekeningen de bedrijfseconomen stellen, dat een akkerbouwbedrijf van het Groninger type nu al een oppervlakte van ± 100 ha vereist, wil men dit op redelijk rendabele wijze exploiteren en dat deze oppervlakte snel zal toenemen. Spreker heeft hier echter juist als uitgangspunt voor zijn

verdere beschouwingen genomen, dat het scheppen van een dergelijk leeg landbouwgebied niet aanvaardbaar zou zijn. Gestreefd moet worden naar gespecialiseerde en intensieve bedrijven, dan kan ook op boerderijen met veel minder land een goed bestaan behaald worden.

Voor zichzelf ziet spreker het zo, dat deze bedrijven zeer sterk zullen variëren. Het scheppen van grote extensieve akkerbouwbedrijven ziet inleider allerminst als een ideaal, doch juist als een verkwisting van goede grond in West Europa.

Heeft dit nu allemaal zo'n haast? Ja. Sprekers angst is, dat wij achter de feiten aanlopen. Per jaar verdwijnen in de westerse landen 3-7% werkers uit de landbouw. In Amerika is in drie jaar tijds 1/5 van de agrarische bevolking uit de landbouw verdwenen. Bij een afname van 3% per jaar als in Nederland zou in 15 jaar reeds de helft zijn verdwenen. Dit betekent dat wij een heel andere structuur van de landbouw moeten krijgen, anders komt deze in een onaanvaardbare situatie.

Men denke aan het verschijnsel van de Sozialbrache in Duitsland, waardoor in de Boven Rijnstreek al uitstekende gronden braak liggen; in Pennsylvanië liggen hoeven in puin. Na de afvloeiing van de arbeiders en de overvloedige zoons, komen in de eerstkomende jaren zonder twijfel de boeren aan de beurt. Dit proces moeten wij opvangen.

Wat de sanering betreft, het hierbij betrekken van de IJsselmeerpolders is een bijkomstige kwestie, een druppel op een gloeiende plaat. De oplossing moet in wezen van een heel andere kant komen.

In de andere West-Europese landen verloopt de afvloeiing in het algemeen sneller dan in ons land. Voor enige jaren bestond er in de Duitse landbouw heftig bezwaar tegen het zgn. Professoren-Gutachten (Op verzoek van Dr. Mansholt hadden enige Duitse hoogleraren in de agrarische economie een advies uitgebracht over de toekomstige ontwikkeling in de landbouw van Duitsland).

Het blijkt dat in feite de ontwikkeling nog sneller gaat dan deze professoren destijds voorspelden.

Ook in Frankrijk vinden zeer grote veranderingen plaats.

Ds. B. J. Aalbers te Dronten

Met enige collegae is spreker naar deze vergadering gekomen. Hij betoont zich zeer gelukkig met de visie waarvan professor Hofstee in zijn inleiding is uitgegaan. Ook uit een oogpunt van opbouw van de samenleving zou deze visie een goede oplossing

kunnen bieden, juist in ons nieuwe land. Spreker wil gaarne onderschrijven dat wat er tot nu toe in de IJsselmeerpolders bereikt is, ongetwijfeld als het best mogelijke moet worden beschouwd. Niettemin heerst ook bij spreker het gevoel, dat er vanuit de samenleving gezien, iets moet veranderen.

De vraag rijst of dit nog voor Oostelijk Flevoland mogelijk is. Is de ontwikkeling in deze polder niet reeds te ver voortgeschreden? Komt deze polder zodoende niet tussen de wal en het schip terecht?

Gisteren heeft spreker op een vergadering in Emmeloord horen betogen, dat men in Oostelijk Flevoland in sterke mate defaitistisch bezig is. Spreker vindt dit onzin. Als vroegere bewoner van de Noordoostpolder en thans van Oostelijk Flevoland meent hij enig recht van spreken te hebben.

Zou nog niet een proef in het westelijk deel van de polder kunnen worden genomen met een aantal grote bedrijven?

Wat de prioriteiten van het oude land betreft: wij in Oostelijk Flevoland zitten maar heel matig verlegen om deze boeren. Bij de visie van inleider verwacht spreker een nieuw type pioniers; hij vraagt van hen een project, dat betekent een nieuwe mentaliteit. Kan de inleider nog iets mededelen over de recreatie en ook over de toekomstige perspectieven van Lelystad?

Politiek zal een en ander wel moeilijk te realiseren zijn. Verwacht spreker ook niet dat wij voor het gebruik van de IJsselmeerpolders tot heel andere vormen zouden moeten komen?

Een Indonesisch generaal vroeg spreker onlangs: „Wat doet u in deze nieuwe polders anders?” Ziet inleider iets in een kibboets met bv. bepaalde tussenvormen?

†

Antwoord

Inderdaad ligt Oostelijk Flevoland „op de kentering der tijden” en is deze polder een aaneenschakeling van twijfels. Spreker is niet defaitistisch; wel ligt in Oostelijk Flevoland al veel vast. Niettemin hoopt spreker dat de Directie nog zal overwegen om in deze polder een nieuwere richting in te slaan dan waarvan bij de opzet hiervan is uitgegaan.

Wat de kibboets betreft: spreker was 1½ jaar geleden in Israël. Ook deze vorm is evenzo verouderd als ons kolonisatiesysteem. Overigens ziet spreker in ons volk nog geen opvattingen die naar het collectivisme in het economische leven tenderen.

Wat de recreatie betreft, in dit dichtbevolkte Nederland kunnen wij ons niet veroorloven om de agrarische landschappen niet in

de recreatie te betrekken. Onze polders zullen wij dusdanig moeten inrichten, dat met volledig behoud van de agrarische bestemming, wij als recreanten met genoeg door deze gebieden trekken. Ten aanzien van Lelystad merkt inleider op, dat hij persoonlijk weinig meer gevoelt voor grote, gesloten stadslichamen. Deze gesloten stadslichamen vragen thans nauwelijks minder grond dan meer open vormen van bebouwing, waarvan spreker voorstander is. Thans wil spreker hier echter liever niet dieper op ingaan.

Ir. G. N. Danhof te Den Haag

Hoe zal in de opvatting van inleider de selectie van de kandidaten in de toekomst geschieden; zal dit wederom plaats vinden op grond van, nader vast te stellen, prioriteiten, of krachtens een stelsel van vrije inschrijving?

Antwoord

Voor het huidige stelsel voelt inleider niet veel meer. In de eerste plaats zal men moeten nagaan of men te maken heeft met geschikte kandidaten en vervolgens of het door hun voorgestelde projekt aanvaardbaar is.

Dit betekent een groot vertrouwen in de uitvoerende dienst. De praktijk van het verleden heeft voldoende uitgewezen, dat een dergelijk vertrouwen gerechtvaardigd is.

W. G. de Feyter te Emmeloord

Het verwijt van defaitisme, dat Ds. Aalbers straks heeft aangehaald, slaat op een inleiding van de heer De Feyter zelf. Deze kwalificatie van zijn woorden moet spreker echter betwisten. Hij heeft alleen opgemerkt, dat gezien in het licht van de moderne kolonisatie, welke gebaseerd is op prognoses met uitsluitend de uitoefening van de landbouw als grondslag, dit een zeker defaitisme in de hand werkt en gevaarlijk is.

Omtrent de inleiding van professor Hofstee zou spreker willen opmerken, dat het niet fundamenteel is hoe groot het bedrijf is, doch wel wat men hiermee kan doen, gezien de geschiktheid van de grond, enz.

Wij moeten het in ons land in een zo hoog mogelijke produktie per eenheid zoeken; het aantal ha's waarover een boer beschikt, is bepaald niet beslissend. Overigens heeft het vragensteller aangesproken, dat professor Hofstee aan saneringsgevallen van het

oude land niet langer prioriteit wil verlenen.
De Directie dient inderdaad een flexibel beleid te voeren.

Antwoord

Inleider herhaalt nog eens, dat zijn betoog niet in de richting van het extensief grote bedrijf ging. Alleen zou hiertoe moeten worden overgegaan, indien een andere bedrijfsvoering om welke reden dan ook niet mogelijk zou blijken.

Ongetwijfeld zal men niet steeds kunnen doorgaan met het intensiveren in de richting van steeds meer kippen en varkens. De gang van zaken t.a.v. de eieren wijst dit reeds voldoende uit.

Ir. A. P. Minderhoud te Wageningen

Het grootste winstpunt van deze morgen is, dat de prioriteiten bij de selectie zijn opgeheven.

In welke mate hebben de boeren van het oude land zich bij de nieuwe situatie op het nieuwe land aangepast? In het verleden werd stelselmatig door de rentmeester nagevraagd op welke wijze het bedrijf werd gevoerd. Spreker meent dat dit thans prijs is gegeven; dit zou hij zeer betreuren. Om de vinger aan de pols te houden is dit soort gegevens nodig.

Ir. T. J. Schuiringa te Emmeloord

Rentmeester der Domeinen voor de N.O.P., geeft te kennen dat het verstrekken van deze gegevens nog steeds plaatsvindt in samenwerking met de Vereniging voor Bedrijfsvoorlichting.

Antwoord

Hiermee kan de inleider het eens zijn. Men zal inderdaad moeten nagaan of de kolonisten in staat zijn zich aan de nieuwe omstandigheden aan te passen. Spreker heeft in een bijdrage van zijn medewerker Dr. Constandse, gelezen, dat in de Noordoostpolder niet een ieder in staat is geestelijk dit proces door te maken, hetgeen tot gevoelens van onbehagen kan leiden.